

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Living and dying with the state: The Netherlands according to Egyptians in Amsterdam

Ruijtenberg, W.D.

Citation

Ruijtenberg, W. D. (2024, May 28). *Living and dying with the state: The Netherlands according to Egyptians in Amsterdam*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3754811>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3754811>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Nederlandse samenvatting

In dit proefschrift onderzoek ik aan de hand van etnografisch veldwerk met Egyptenaren in Amsterdam hoe de idee van nationaliteit in de praktijk gebracht werd en wordt, en welke gevolgen dat heeft op hoe we in deze wereld (samen)leven. Deze ongebruikelijke vragen, en de meer voor de hand liggende antwoorden die ik geef zijn de uitkomst van mijn inspanning om te leren van ‘tot migrant gemaakt’ zonder hen tot onderzoeksobject te reduceren, en zodoende bij te dragen aan dat proces van migranten maken. Dat ging ongeveer zo.

In maart 2016 begon ik aan de Radboud Universiteit Nijmegen aan promotieonderzoek naar de ervaringen van Egyptenaren in en met Amsterdam, en Nederland. Ik kende nog geen enkele Egyptenaar in Amsterdam, en het enige wat ik over hen dacht te weten was dat veel van hen in snackbars in werkten. Maar, in de jaren daarvoor woonde en werkte ik in Cairo, en ik keek er naar uit om via hun een andere kant van het land waarin ik opgroeide te leren kennen. Ik wist ook nog niet echt waar mijn onderzoek over zou moeten gaan, maar gegeven dat ik met Egyptenaren in Amsterdam zou gaan werken, wist ik wel dat ik me op een manier moest gaan verhouden tot de langsepende publieke debatten over migratie- en integratieproblematiek, en tot het nog langer slepende Nederlands racisme. En zo begon ik te lezen.

Ik begon met het werk van kritisch migratiewetenschappers. Van hen leerde ik over methodologisch nationalisme, oftewel de neiging van migratieonderzoekers en andere sociaal wetenschappers om de natiestaat niet te bevragen, maar als een natuurlijk gegeven te beschouwen. Als gevolg van methodologisch nationalisme lijken mensen die er voor kiezen om ‘hun’ land te verlaten, en zich in een ander land te vestigen een anomalie, of een curiositeit die het onderzoeken waard zijn. Sterker nog, als we aannemen dat mensen van nature tot volkeren horen, dat volkeren van nature in aan afgebakend stuk land horen, en dat het dus rechtvaardig is als zij het in dat land voor het zeggen hebben, dan lijken mensen die over landsgrenzen verhuizen niet alleen een anomalie, maar ook een bedreiging voor de natuurlijke orde van de wereld. Maar, ik las verder, en leerde dat we het woord ‘migratie’ in de praktijk vooral gebruiken voor zogenaamd lastige, of zelfs onwenselijke verhuizingen. In Nederland gaat dat dan om niet-witte mensen die onafhankelijk van een werkgever naar Nederland komen, en blijven. Ten slotte leerde ik migratieonderzoek naar ‘migratiestromen’ en ‘integratieprocessen’ precies die groepen er uit pikt,

en zodoende al die ideeën normaliseert. Samenvattend kwam ik tot de conclusie dat onderzoek naar migratie en immigratie racistisch en racialiserend is, in die zin dat het wortelt in racistische ideeën over wie migrant is, en die ideeën voedt.

Tegelijkertijd bestudeerde ik hedendaagse antropologie, en leerde dat onze ‘observatieobjecten’ niet automatisch onze ‘studieobjecten’ hoeven te zijn, oftewel dat onderzoek met een specifieke groep mensen niet over hen hoeft te gaan. De empirische feiten van de Haïtiaanse revolutie bieden inzicht in Westerse geschiedschrijving en kennisproductie, en observaties van het dagelijks leven van moslims in Frankrijk kan onderzoek naar Frans secularisme zijn. Vanuit die gedachte begon ik onderzoek met migranten te lezen als onderzoek naar grenzen en natiestaten gaat, en dat mijn eigen onderzoek met Egyptenaren in Amsterdam over Nederland zou gaan. En zo begon ik aan mijn etnografische veldwerk.

In januari 2017 nam ik contact op met de voorzitters van de actievare Egyptische verenigingen in Amsterdam. In schreef hen dat ik onderzoek deed naar Nederland vanuit het perspectief van Egyptenaren, en dat ik hun graag wilde spreken over hun ervaringen, en indien mogelijk mee wilde naar hun afspraken bij (overheids)instellingen. En ik bood aan om in ruil daarvoor mee te denken, te bellen naar instanties, formulieren in te vullen, en/of te vertalen tussen het Nederlands en het Arabisch. Die voorzitters reageerden enthousiast, en na een eerste kennismakingsgesprek nodigden zij mij van harte uit voor hun bijeenkomsten en activiteiten. Ik ging dankbaar in op hun uitnodiging, en zo ging ik een jaar lang naar de wekelijkse bijeenkomsten van drie verschillende stichtingen, en naar allerlei etentjes en feestjes. Daarnaast nam ik deel aan allerlei workshops, waaronder een workshop mentale gezondheid voor Arabische vrouwen, een workshop over radicalisering voor moslimouders, en een workshop betrokken vaderschap voor Arabische mannen. Mijn aanbod om mensen te helpen bleek ook zeer in trek, en voor dat ik het wist hielp ik allerlei Egyptenaren in hun missie door het Nederlandse institutionele landschap.

De mensen die ik zodoende leerde kennen hadden weinig met elkaar gemeen. Ja, zij kregen bij geboorte de Egyptische nationaliteit, en waren op een moment in hun leven naar Nederland waren verhuist, maar sommige van hen waren geboren in de jaren '40 en al jaren in Amsterdam, terwijl anderen pas net 18 waren, en in Amsterdam aankwamen tijdens mijn veldwerk. Sommige van hen waren Moslim, andere waren Koptisch, en voor sommige was religie onbelangrijk. Sommige waren aanhangers van de Egyptische president Abdelfatah el-Sisi, anderen waren lid van de Moslimbroederschap, en weer anderen waren betrokken in Nederlandse partijpolitiek. Sommige hadden een Nederlands paspoort, andere werden geïlegaliseerd, en weer andere waren in Nederland met een paspoort uit een ander land uit de Europese Unie. En, mede door deze verschillen, hadden zij heel verschillend ervaringen met en visies op Nederland.

De ‘Egyptenaar in Amsterdam’ bestaat dus niet. In plaats daarvan zijn er allerlei mensen die op heel specifieke momenten als zodanig geïdentificeerd worden, door zichzelf, door elkaar, door de Immigratie en Naturalisatiedienst, door het Centraal Bureau voor de Statistiek, en voor onderzoekers zoals ik. Via hun zag ik Nederland in tal van hoedanigheden. Ik zag Nederland als visa-kantoor in Cairo, het Justitieel Complex in Schiphol, waar ‘uitzetbaren’ opgesloten worden in afwachting van hun mogelijke deportatie, buurtcentra, scholen, ziekenhuizen, en gemeentekantoren. Ik kwam Nederland tegen in de persoon van de dienstdoende medewerkers van de Koninklijke Marechaussee aan de grens, de medewerkers van de Immigratie en Naturalisatiedienst (IND), de Dienst Terugkeer en Vertrekt (DT&V), het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekering (UWV), en, minder direct, in sociaal-maatschappelijk werkers, docenten, huisartsen, en baliemedewerkers. En, ik voelde Nederland als een bron van hoop, vrees, en twijfel.

Op basis van deze bevindingen concludeer ik in mijn proefschrift dat Nederland en natiestaten meervoudig zijn. De verschillende Nederlanden niet altijd met elkaar lijken te rijmen, beargumenteer ik dat zij wel degelijk samenhangen, en wel via het formele en informele onderscheid tussen “wij” en “zij”. Dat onderscheid heeft zijn oorsprong in het onderscheid dat in de koloniën werd gemaakt tussen Nederlanders en wat toen de inheemse bevolking werd genoemd, kreeg opnieuw vorm in migratiewetgeving en het onderscheid tussen “staatsburgers” en “vreemdelingen”, en sluimert ook binnen de formele politieke gemeenschap van Nederlandse staatsburgers, want niet-witte Nederlandse staatsburgers worden nog altijd geracialiseerd als “Nederlanders met een migratieachtergrond”, oftewel mensen die toch net even andere Nederlanders zijn.

Ik maak dit argument in vijf empirische hoofdstukken. In ieder hoofdstuk bespreek ik één van de technologieën die dat onderscheid tussen wij en zij, en dus de idee en materiële werkelijkheid van Nederland produceren. In hoofdstuk één laat ik zien hoe Nederlandse grenzen onderscheid maken tussen enerzijds Nederlandse burgers, en anderzijds verschillende soorten niet-burgers, waaronder ‘EU-burgers’, ‘toeristen’, ‘illegalen’, ‘asielzoekers’ en ‘afhankelijke echtgenoten’. Ik begin met de observatie dat de regulering van menselijke mobiliteit niet los te zien is van de regulering van de mobiliteit van rijkdommen en goederen. Op basis van die zienswijze analyseer ik Nederlandse grenzen als onderdeel van een globale infrastructuur die er voor zorgt dat landen als Nederland zich kunnen verrijken ten kosten van landen als Egypte, en dat burgers uit die rijkere landen makkelijk over de hele wereld kunnen reizen, terwijl het voor burgers uit die armere landen steeds moeilijker en zelfs gevaarlijker wordt, getuige ook de toename in grensdoden. Tegen deze achtergrond vertel ik de verhalen van Mostafa, Saïed, en Anastasia, die

op heel verschillende, maar moeilijke omstandigheden naar Nederland kwamen. Hun verhalen laten zien dat die mobiliteitsinfrastructuur Egypte tot een land zonder en Nederland tot een land met toekomst maakt, en er voor zorgt dat jonge Egyptenaren die naar Nederland proberen te komen telkens heen en weer gaan tussen het gevoel dat die toekomst binnen handbereik is, en het gevoel dat ze toch weer vast zijn komen te zitten.

In hoofdstuk twee beschrijf ik de ‘wij’ en ‘zij’ groepen die ontstaan uit de ‘spiegeldans’ tussen aan de ene kant beleidsmakers die immigranten er toe willen bewegen zich op een bepaalde manier in te voegen, en aan de andere kant mensen die zo goed en als kwaad als het gaat een nieuw leven proberen op te bouwen. Ik beschrijf de geschiedenis van het Nederlandse minderhedenbeleid van de jaren ’70, het allochtonenbeleid jaren ’90, en het huidige integratie- en doelgroepen beleid. Daar tegenover beschrijf ik hoe Egyptenaren in de jaren ’70 naar Nederland begonnen te komen, en hun pogingen een goed leven op te bouwen. Ik breng die twee samen door te beschrijven hoe Egyptische snackbars en stichtingen in het vizier van beleidsmakers en onderzoekers kwamen, en zo iconisch werden dat zelfs ik die al kende voordat ik aan mijn onderzoek begon. Aan de hand van die omschrijving benadruk ik dat algemene categorie van ‘de migrant’ allerlei lokaal specifieke vormen aanneemt, maar dat iedere figuur van de migrant gekenmerkt wordt door de manier(en) waarop hij of zij afwijkt van de norm, soms in positieve zin, maar veel vaker in negatieve zin. Of eigenlijk, in die zin dat ‘zij’ en probleem vormen voor ‘ons’.

In hoofdstuk drie analyseer in de verzorgingsstaat als een sorteermachine. Dat sorteren werkt via de specifieke voorwaarden waar mensen aan moeten voldoen om in aanmerking komen voor voorzieningen als een uitkering en sociale huisvesting, en via waar die voorzieningen concreet in voorzien, hoe hoog de uitkering is, hoe groot de woning. Die bepalen immers de omstandigheden waaronder ‘zij’ die gebruik maken van die voorzieningen hun leven vormgeven. De meeste voorzieningen uitsluitend toegankelijk zijn voor Nederlandse staatsburgers, maar op het eerste gezicht lijken zij verder blind te zijn voor migratieachtergrond. Dat wil zeggen, de verzorgingsstaat lijkt burgers eerder te sorteren op basis van inkomen, leeftijd, en handicaps. Toch sijpelt migratieachtergrond door, en dat lat ik zien aan de hand van het verhaal van Ismail, die na het bereiken van zijn pensioenleeftijd zijn Nederlandse nationaliteit opgaf en naar Egypte verhuisde. Op basis van zijn verhaal, en de verhalen van mannen en vrouwen zoals hem, analyseer ik Nederlands burgerschap als hiërarchisch.

In hoofdstuk vier beschrijf ik hoe ouders enerzijds vasthielden aan de hoop dat hun kinderen zouden profiteren van het Nederlandse onderwijssysteem, en anderzijds wisten dat het niet vanzelfsprekend is dat kinderen zoals die van hun dezelfde kansen zouden krijgen als ‘Hollandse’, oftewel witte kinderen. Dit was een angst die de ouders met wie ik werkte niet graag onder woor-

den brachten, althans niet ten overstaan van witte Nederlanders. Ze voelden namelijk wel aan dat het ter sprake brengen van racisme ook tegen hen zou kunnen werken. In plaats daarvan ontwikkelde ouders allerlei strategieën. Die strategieën lieten hen, paradoxaal genoeg, af steken tegen witte ouders. Ik beschrijf deze strategieën om te beschrijven hoe ouders ruimte probeerden te maken voor hun eigen versies van wij en zij, maar tegelijkertijd dezelfde rechten als alle andere Nederlanders probeerden te claimen.

In hoofdstuk vijf beschrijf ik enerzijds de inspanningen van professionals om hun cliënten te juiste kant op te motiveren, en anderzijds de inspanningen van de mensen met wie ik werkte om de professionals die zij tegen kwamen te motiveren hun best te doen. Die ontmoetingen creëren een ‘wij’ van mensen die Nederland letterlijk belichamen, en een ‘zij’ van zogenaamd individuen die de overheid moeten navigeren. En, het is in die concrete ontmoetingen dat alle eerdergenoemde categorieën van ‘wij’ en ‘zij’ in het dagelijks leven landen, en onderhandeld worden, en het is dus ook in die ontmoetingen dat een anderszins meervoudig Nederland tijdelijk enkelvoudig wordt.

In de conclusie herhaal ik dat de migrant en de natiestaat alleen in relatie tot elkaar bestaan, en meervoudig zijn, omdat zij in verschillende praktijken materieel worden gemaakt. Vervolgens herhaal ik de bevindingen uit de hoofdstukken één tot en met vijf om te beargumenteren dat hoewel migratie- en immigratiepolitiek de wereld nationaliseert, en zodoende sociaal-materiële ongelijkheden in deze wereld verdiept en veroorzaakt, maar uiteindelijk niets of niemand definiëert.

In de epiloog vertel ik het verhaal van Bahaa, met wie ik heel hecht was, tot hij in oktober 2018 plotseling overleed. Zijn dood illustreert dat een leven als migrant een verhoogd risico met zich meebrengt om te eindigen in de categorie van ‘zij’ die vroegtijdig sterven. Maar, in plaats van dat verhaal te vertellen, kies ik er in de epiloog voor om te benadrukken dat die categorieën van ‘wij’ en ‘zij’ maar tijdelijke constructen zijn, waar we ons van los kunnen worstelen, als is het maar voor even. Bahaa heeft mij oneindig veel geleerd over de wereld van natiestaten, maar het is aan mij om hem niet te reduceren tot alleen maar dat. Het is in die geest dat ik mijn proefschrift schreef.

